

Recensie

WAAR KUNNEN WE LANDEN?

B. Latour, *Waar kunnen we landen? Politieke oriëntatie in het Nieuwe Klimaatregime*, Vertaling Rokus Hofstede, Octavo Publicaties (EPO distributie) 2018, 132 p., ISBN 9789490334253, € 19.50

Het thema van post-waarheid heeft snel weerklank gekregen in talloze filosofische traktaten. Bruno Latour wil daar met dit kleine pamflet zijn bijdrage aan toevoegen. Dat hij zich daartoe verleid voelt is niet verwonderlijk, want het thema hangt intrinsiek samen met zijn filosofie. In eerdere werken zoals *We zijn nooit modern geweest* en *Oog in oog met Gaia* riep Latour al op om zaken zoals wetenschappelijke feiten te politiseren. Dat deed hij vanuit het argument dat deze feiten in het geheim altijd al een politieke lading meedroegen, maar dat tot dusver enkel tegenstanders, zoals de klimaatontkenners, dat erkenden. Willen we wetenschappelijke instituten echt beschermen, moeten we hun politieke dimensie expliciet erkennen en versterken.

In reactie op deze beweringen volgden al snel verwijten zoals relativisme en irrationalisme: worden wetenschap en waarheid zo niet gereduceerd tot een machtsstrijd? Is Latour zo geen postmoderne wegbereider van post-waarheid? Voor zij die vertrouwd zijn met het werk van Latour komen zulke kritieken over als een klassiek geval van *shooting the messenger*: hij die het slechte nieuws brengt dat naakte feiten nooit de politieke kracht hadden tegenstanders te overtuigen wordt verweten deze fictieve kracht ten gronde gedragen te hebben.

Met dit nieuwste boek laat Latour de positie van boodschapper achter zich en biedt een vernieuwde politieke analyse van het tijdperk van post-waarheid. Latour vertrekt van wat hij een *political fiction*-hypothese noemt, namelijk dat de mijlpalen van de post-waarheid, zoals de Brexit of de verkiezing van Donald Trump, een verband blootleggen tussen de hedendaagse klimaatontkenning en ogenschijnlijk ongerelateerde zaken zoals de toenemende economische deregulering en de toename van sociale ongelijkheid. Ze zijn volgens hem symptomen van een en dezelfde historische situatie: “Sinds de jaren tachtig willen de leidende klassen niet meer leiden, maar buiten de wereld een vluchtplaats vinden.” (12)

Volgens Latour gaat het om het verlaten van de moderne droom, namelijk dat alle mensen in een gemeenschappelijke wereld leven en dat vooruitgang – eens ontdekt en geïmplementeerd – uiteindelijk iedereen ten goede komt. Volgens Latour is die droom verlaten, precies doordat we in een ‘nieuw klimaatregime’ zitten, ook bekend als het antropoceen, waarin de wereld geen passieve

achtergrond meer is waartegen het menselijk theater zich afspeelt. De wereld zelf reageert en verandert naargelang onze acties en we kunnen de identiteit van de Aarde niet meer aannemen. Aarde wordt Gaia.

Klimaatontkenning, gesymboliseerd door het terugtrekken van de Verenigde Staten uit het Parijsakkoord op 1 juni 2017, staat voor Latour centraal in dit verhaal. Het toont aan dat we een wereld binnenwandelen waar de elites hun geloof in een gemeenschappelijke wereld hebben opgegeven. Ze creëren hun eigen wereld waar de kost van olie en steenkool niet door hen gedragen moet worden, waarin *gated communities* hen afschermen van stijgende waters en criminaliteit, waarin de opwarming van de aarde geen zorgen moet baren voor zij die airconditioning kunnen betalen. Volgens Latour zijn de elites “er zozeer van overtuigd geraakt dat er geen toekomst is voor iedereen dat ze hebben besloten *zich zo snel mogelijk te ontdoen van alle lasten van de solidariteit* – vandaar de deregulering” (29).

Latour wil zelf een alternatief uitwerken, dat evengoed accepteert dat het moderne project onhoudbaar is geworden, maar dat tegelijkertijd diametraal tegenover de weg van Trump staat. Daarom is volgens Latour het ‘trumpisme’ ook zo politiek significant. Het is “de allereerste regering die volledig is gericht op de ecologische kwestie – maar dan omgekeerd, in het negatieve, door zich ertegen af te zetten. Dat maakt het plaatsen van richtpunten eenvoudiger; we hoeven alleen maar [...] achter Trumps rug te gaan staan en een lijn te trekken – die brengt ons rechtstreeks waar we moeten zijn!” (49)

Dat probeert Latour te doen door een tweede politieke as te schetsen die loodrecht staat op de traditionele as tussen een provincialisme en de droom van mondialisering. Daartegenover zet Latour de as die gaat van ‘het bodemloze’ (gelinkt met Trump) naar wat hij zelf het ‘Aardse’ wil noemen. Deze as erkent dat er meerdere onderling onverenigbare werelden zijn, maar trekt daar radicaal andere conclusies dan Trump uit. In plaats van jezelf af te zonderen op je eigen ommuurde territorium, moet een expliciete onderhandeling van territoria tot stand komen. Het nieuwe klimaatregime toont immers aan dat de migratiecrisis veralgemeend is: we zijn allemaal zonder bodem geland, aangezien de natuur niet meer haar klassieke rol van decor op zich wil nemen. We moeten dus allemaal, samen met de actoren van Gaia, aan tafel schuiven en zien welke relaties, verbanden en bodems de verschillende actoren eisen om te kunnen blijven bestaan.

Latours oplossing komt dus nogmaals dicht bij wat hij in eerder werk een ‘parlement van de dingen’ noemde. Inderdaad pleit Latour ook hier voor een politiek van het beschrijven: “Hoe kunnen we politiek bedrijven als we niet eerst hebben geïnventariseerd, opgemeten, gepeild, centimeter na centimeter, beziend wezen na beziend wezen, individu na individu, waar het Aardse voor ons uit bestaat?” (111) Maar op interessante wijze linkt hij dit met de fameuze *cahiers de doléances*, de klaagbrieven die voorafgaand aan de Franse Revolutie werden verzameld over de problemen in Frankrijk. Op gelijkaardige wijze wil Latour dat

ieder nu “een lijst opstelt van wat hij nodig heeft voor zijn voortbestaan, en bijgevolg van wat hij *bereid is te verdedigen*, zo nodig met inzet van eigen leven.” (112) Latour voegt de daad bij het woord door zijn boekje af te sluiten met een beschrijving van zijn eigen territorium. “Wie landt, landt altijd ergens. Wat hierna volgt moet worden begrepen als openingszet in een hoogst riskante diplomatieke onderhandeling met degenen met wie je zou willen samenleven. Welnu, zelf wil ik graag neerstrijken in Europa!” (116) Hij houdt dus een pleidooi voor het ‘Europees vaderland’, dat hij als beloftevol ziet, onder meer omdat Europa volgens hem beseft heeft van zijn historische schuld en niet in de greep is van enige imperialistische ambitie.

Meer dan eerder politiek werk van Latour weet dit traktaat in zijn politieke ambities te overtuigen. Het biedt een interessante en vernieuwende sleutel aan om naar een resem van actuele problemen te kijken, gaande van klimaatverandering tot neoliberalisme. Grotendeels vanwege de beknopte vorm laat het echter ook vragen open. In hoeverre is de vlucht van de elite naar het bodemloze een bewuste keuze? Of gaat het eerder om een gevolg van verschuivingen in de mechanismes van financiële markten en digitale technologie, zoals auteurs als Saskia Sassen of Shoshana Zuboff beweren? En bestaat er niet het gevaar historische misdaden en ongelijkheden goed te praten door te claimen dat het om iets geheel nieuws gaat? Pertinente vragen komen dus snel bovendrijven, maar het gaat om het juiste soort vragen.

Massimiliano SIMONS (Leuven)